

Undren som modstand

Essay. Universiteterne er blevet serviceorganer for arbejdsmarkedet. Fag- og uddannelsesbeskrivelser lyder som en salgstale. Det er nødvendigt at stoppe op og spørge hvad vi vil med vores universitet- og uddannelseskultur.

ALEXANDER CARNERA
Forfatter og essayist.

Forestillingsevnen er i krise. I Danmark raser en krig mellem uddannelseskulturen og politikernes krav om økonomisk vækst. Humanistisk fakultet skal atter skære studiepladser væk. Uddannelser bliver lagt ned fordi de ikke tilfredsstiller arbejdsmarkedskrav. Flere steder lyder fag- og uddannelsesbeskrivelser som en salgstale. Slik reduceres højere læreranstalter til serviceorganer for arbejdsmarkedet og kortsigtet innovation. I sin nye bog *Kan man undre sig uden ord?* går forfatteren F. Thorbjørn Hansen til kamp mod nytteeksistensens endimensionelle sprog og fornuft og giver bud på et fremtidigt undringsbaseret universitet.¹ Vi står ved en korsvej, hævder han: Innovation kræver kulturel alvor – udviklingen af den basale menneskelige undren i uddannelse og læring.

Forestil dig at forestillingsevnen er død. *Imagination dead imagine*. Det var titlen på en kort tekst, Samuel Beckett skrev tilbage i 1965. Man kunne også hævde, som den radikale italienske tænker Franco «Bifo» Berardi, at den nuværende krise ikke så meget er en økonomisk, social eller politisk krise, men derimod og først og fremmest en krise i den sociale imagination, en krise i fantasier om fremtiden: «Da punken eksploderede med brølet 'No Future' var det en selvopfyldende profeti der sagte har omsluttet verden.»² Denne fremtidshorisont eller mangel på samme – hvor fremtiden, hvis den overhovedet er synlig, udelukkende træder frem som en trussel – er ifølge Bifo en direkte årsag til at en social patologi som depression er i fremmarch.

Når jeg underviser mærker jeg denne angst hos de studerende. De har lagt fortiden bag sig og er bange for fremtiden. Jeg kender næsten ingen studerende længere der stopper op, tager et år fri og rejser ud. Når jeg spørger dem hvordan det kan være at næsten en hel årgang skal til udlandet at læse, henviser de til det gode CV. De knokler for at få et glitrende CV. Det handler om at kunne pensum, få de rigtige karakterer og ikke så meget andet. De er stoppet med at være studerende næsten inden de er kommet i gang og agerer i stedet som små salgsmaskiner der styrer hen mod et mål.

DEN LANGSOMME GESTUS

Fornylig gik studerende i Århus og København til demonstration og blokerede deres universiteter i protest over nedskæringer på kandidatuddannelserne. Et øget fokus på erhvervsrelevans på klassiske humanistiske uddannelser og en fremdriftsreform, betyder, at de studerende skal blive hurtigere færdige. De som ikke makker ret, risikerer at blive ekskluderet fra universitetet.

Det handler ikke om at man ikke vil gøre sig relevant. Problemet er at målsætninger overalt er kommet til at præge vores sprog og måden der tænkes uddannelse på. Denne higen efter effektivitet bevirker at vores sprog underlægges markedsøko-

nomiens præmisser. Samtlige uddannelses tiltag må i dag som minimum indskrive ord som «innovation», «evidens», «videns-økonomi» og «ledelse» i studieplanerne. Uddannelsesinstitutioner er ikke længere steder, hvor læring og erkendelse har en værdi i sig selv. De er til for arbejdsmarkedets skyld. Denne teknikens og økonomiens effektivisering har skabt sit eget dominerende sprogspil, hvor det som er godt er det som er effektivt.

I en artikel i den nye antologi *Bidrag til en kritik af den politiske vidensøkonomi*, redigeret af kunstner og aktivist Jakob Jakobsen, skriver Bifo om den ny vidensøkonomi som belejrer hele vores liv og tilværelse.³ Følelser, affekter og ikke mindst sociale relationer integreres i arbejde og produktion i et omfang, der får Bifo til at tale om at «sjælen er kommet på arbejde». Du skal smile og være glad. Du skal konstant være på. Du skal gøre dig parat til virksomhederne mens du studerer. Når man siger at den ny vidensøkonomi først og fremmest producerer viden, må man med det samme tilføje at den producerer subjektivitet og sociale relationer. Dette skaber det Bifo kalder en psykopatologisk tilstand der belaster hele nervesystemet med en omsiggribende panik til følge: «De økonomiske depressionsfænomener har altid indeholdt elementer af krise i den psykosociale ligevægt, men når produktionsprocessen nu i massiv grad involverer hjernen, er psykopatologien blevet et essentielt aspekt af økonomiens cykliske karakter.»

Videnstignelse, langsigtet tænkning og selvstændig evne til fordybelse undermineres af den stigende kapitalisering af subjektet. Den forstærkede produktion af selve subjektiviteten – hvad enten det er som medarbejder i en organisation eller som studerende på en højere læreranstalt – virker i mange henseender negativt tilbage på selve kvaliteten af det som produceres. Resultatet ses mange steder: Kortsigtede signalværdier, effektivisering og målbare kompetencer, bliver det styrende blik for den ydelse der produceres. Det er blevet nødvendigt at stoppe op og spørge hvad vi vil med vores universitet- og uddannelseskultur.

Tiden skriger på modfortællinger. Hansens *Kan man undre sig uden ord?*, der er frugterne af ti års forskning, siger det som de færreste tør sige højt: For at skabe kvalitet, er det ikke tilstrækkeligt at tage udgangspunkt i en eksisterende viden eller målbare kompetencer. Virkelig kvalitet er afhængig af faglig undren og imagination overfor det endnu uviste, en åbenhed overfor en ukendt verden, kort sagt, at lære med en ukendt fremtid.

En verden hvor målet er at planlægge, forudberegne og fastsætte mål for uddannelse, forskning og produktudvikling, stadfæster blot det Hansen kalder et fattigt *No Risk Society*. Et risikosamfund er der hvor uforudsigelighed og kompleksitet bliver set som et grundvilkår at leve med. I det risikofrie samfundet agerer parter-

ne som funktionærer hvor det handler om at bemestre det bestemmende, mens man i risikosamfundet udforsker mulige verdener. I dag taler vi om udvikling for udviklingens egen skyld. Vi handler kun for at handle og reagerer i virkeligheden bare refleksagtigt på det, som sker omkring os, skriver forfatteren. Udvikling af kvalitet i viden og produktion kræver en modstandsdygtighed overfor kortsigtet signalværdi. Hvis uddannelse ikke skal ende i discount og innovation i præfabrikerede moduler for det gode liv må arbejdet med tradition, kultur og undren tilbage med al dens træghed, langsomhed og relative konservatisme. Engang stillede Nietzsche sig selv spørgsmålet, hvad er fornemt? Han svarede: det stille smil og den langsomme gestus!

FORUNDRINGENS MØDE

Virkelig forandring, siger Hansen, opstår først når man sætter sig selv på spil, når man gennem arbejdet med et materiale – en tekst, et design, en samtale – finder frem til sin egen stemme og gør stoffet til sit eget. Forfatteren ønsker at vække på højere læreranstalter et afhængig af på én gang skabende og intelligent arbejde, udsættes man for kræfter der på én gang er styrkende og nedbrydende. Undren er forbundet med det vi endnu ikke kan se, det vi ikke allerede mestre. Lyset tager farve af denne tvøen, af dæmringens tussmørke. Og mørket er på en måde forundringen og potentialitetens farve. Undren kan være forbundet med en uro, hvor tingene synes at stå at vakle, leve på vippen og dirre.

I sin afprøven af denne forundringspædagogik på Kolding Designskole udviklede Hansen en række kundskabsværksteder hvis fokus var at afsøge andre mulige måder at eksistere på med praksis for derigennem at bane vejen for andre værdier. Vigtige læringsgreb var her nødvendigheden af at væbne sig med usikkerhed og at arbejde i spændingen mellem kaos og erkendelse.

Det kræver mod, vilje og aggressivitet at modstille sig kompetencesamfundets og magtens subtile virkemåde i dag indenfor både uddannelse og organisatorisk innovation. Forfatteren vender her tilbage til sproget: For at kunne få øje på forskelle i det eksisterende, handler det om at kunne lytte til ordet, som han siger. Inspiration, indfald og undren er bevægelser ind i det

Hansen bevæger sig tilbage til selve forundringens møde, *thaumazein*, det græske ord for undren, og fortæller os at filosofi begynder med undren. Med undren stiller vi os ud i det åbne, vi bekræfter det usikre, det foreløbige, det utænkte i det tænkte. Det er dette som driver kunstneren, forfatteren, designeren, filosofen og den kreative og originalt tænkende forsker, leder og professionsudøver. Hansen forsøger at skabe en ny, aktivistisk tilgang til uddannelse og innovation. Undren ses som *the missing link* mellem det eksistensfilosofiske og den praktiske verden. Hansens ambition er at skabe undringsbaserede samtaleprocesser indenfor professionsudvikling, innovative forløb samt pædagogik på kreative højere- og uddannelser.

FOTO: PETE RAWLINSON / FLICKR

BERØMTE MUSLINGESKALLER

Kun gennem undren handler vi, siger Hansen med Hannah Arendt. For kun i forundringen får vi, uanset ekspertise, øje på noget nyt ved det eksisterende. Virkelig handling er at noget fødes. I den begyndende undren er vi derfor alle amatører.

Bogens mange eksempler fra arkitektur over design til litteratur og samtale gør universitetets og professionsudviklingens innovationsudøvelse til et amatørernes møde. Fremfor kompetencefokus og målbeskrivelser hersker der i disse møder en forsigtig tvøen og en fortsat prøven. Når kunstnere, designere og professionsudøvere arbejder seriøst med deres værker og materiale, er de hele tiden i kontakt med værket og materialets mulighedsbetingelser, og må i en vis forstand hver gang begynde forfra. Her er det forfatterens pointe at kunnen overstiger den enkeltes vilje. Det skabende menneske må udfordres, overraskes og overstiges af det, han gør. Det er *indefra* i arbejdsprocessen, at ansatserne til et værk opstår og dermed også den stemme, der ligesom taler et andet sted fra. Derfor er der også et særligt prøvende subjekt på spil, når arbejdsprocessen betones fremfor det færdige produkt eller værk.

Hansen peger på hvordan subjektivitet både er en konsekvens af og en kilde til kunstnerisk og skabende arbejde. Når der arbejdes med kunst eller anden form for skabende, følsomt og intelligent arbejde, udsættes man for kræfter der på én gang er styrkende og nedbrydende. Undren er forbundet med det vi endnu ikke kan se, det vi ikke allerede mestre. Lyset tager farve af denne tvøen, af dæmringens tussmørke. Og mørket er på en måde forundringen og potentialitetens farve. Undren kan være forbundet med en uro, hvor tingene synes at stå at vakle, leve på vippen og dirre.

I sin afprøven af denne forundringspædagogik på Kolding Designskole udviklede Hansen en række kundskabsværksteder hvis fokus var at afsøge andre mulige måder at eksistere på med praksis for derigennem at bane vejen for andre værdier. Vigtige læringsgreb var her nødvendigheden af at væbne sig med usikkerhed og at arbejde i spændingen mellem kaos og erkendelse.

Det kræver mod, vilje og aggressivitet at modstille sig kompetencesamfundets og magtens subtile virkemåde i dag indenfor både uddannelse og organisatorisk innovation. Forfatteren vender her tilbage til sproget: For at kunne få øje på forskelle i det eksisterende, handler det om at kunne lytte til ordet, som han siger. Inspiration, indfald og undren er bevægelser ind i det

landskab hvor vi finder en stemme idet vi glemmer os selv i genstanden. Arkitekt Jørn Utzon fik sin idé til de berømte muslingeskaller og dermed den særlige tagkonstruktion der udmærker Sydney Operahus da han en dag gik langs stranden ved sit sommerhus i Danmark. Han tog en skal op og indfaldet ramte ham. Den danske opfinder Piet Hein så sig selv som en amatør der begyndte forfra hver gang.

ALVORLIG FØLSOMHED

På alle uddannelser indføres design på skemaet. Faren er at reducere design til en digital billedleg. Men design er en alvorlig leg, siger Hansen. Design finder sted mellem designeren og det konkrete materiale eller fænomen. Produktet eller værket bliver først til i mødet med designernes refleksion over sine egne værdier og længsler. I bogen omtales en designer der stod overfor at lave møbler der kunne styrke ældres livskvalitet. Det var fornemmelser for en forbindelse mellem livskvalitet og ensomhed blev bragte ham på sporet af møbler lavet til at give hudfornemmelser. Han omtalte det som en livskvalitet forbundet med hændernes undren.

Som en reaktion på den merkantile tilgang til innovation skal den undringsbaserede innovationsforståelse supplere den problemløsningsorienterede. Målet er at skabe en platform for det radikalt innovative felt – «det, vi ikke ved, at vi ikke ved – men er på vej til at blive». Et sådant artistisk og dannelsesbaserede træk er vigtigt så fremtidens universitet ikke skal stivne i standardiseret systemtænkning og reproduktion af en given viden der kun giver resultater på den korte bane.

Et væsentligt element i denne proces er vejledningen. Vejledningen må stimulere til en dannelsesproces hvor den enkelte udvikles til at blive mere klar på, hvad han eller hun er som arkitekt, forsker, sygeplejer eller designer. Hvordan er værdiskabelsen forbundet med vedkommendes refleksion over sit eget liv? Der er langt mere dannelsespotentiale på spil i de praksisformer vi er involveret i end vi er klar over. Men der kræves et sprog og et beredskab til at udvikle, kultivere og træne denne side af praksis.

Hansen er initiativtager til Wonderlap på Ålborg universitet der bedriver grundforskning om undren som ramme for et nyt undringsbaseret universitet. På trods af for meget nærværsmetafysik der tenderer til neo-romantik, er forfatterens projekt om undren et velkomment initiativ og må ses som et opråb til igen at bringe dannelse og tænkning tilbage på universiteterne og i de innovative udviklingsprocesser. Og hvis forfatteren her har fundet

et kongenialt kommunikativt greb er det fordi han med ét slag genintroducerer eksistenstænkningen og dannelseskulturen i læringsprocesser og kommer praktikerne i møde. Han stiller grundlæggende krav til nytænkning. Virkelig interessant innovation må begynde med at træne et undrende, genstridigt subjekt. Og en sådan undrende subjektivitet er selvsagt nyttig i alle samfund. For uden alvorlig følsomhed, ingen kvalitet i nye produkter, ingen kultur, ikke et liv, der er livets muligheder værdig.

FORESTILLINGSEVNENS KRAFT

Vores nuværende krise er i høj grad en krise i den sociale imagination. Fantasien er nemlig ikke bare en fri leg, som vi bombarderes med overalt. Populærkulturens fantasi er oftest kendetegnet ved at man flygter fra noget og ikke til noget. I seriøs litteratur og viden flygter man også til noget. Fantasi har ikke nødvendigvis noget med det fantastiske at gøre. Hvad skal vi med flyvende tæpper, hvis hverdagslivets grå genstande og underlige historier kan vikle en hel verden ud? Arbejdet med form i kunst og litteratur kan ændre vores perspektiv på verden. Undringen og forestillingskraften opstår, når materialet og sagen gør modstand og bliver et levende væsen, som forfatteren skriver. Det handler om at skabe et kontinuum mellem den eksisterende verden og en mulig anden, eller som Hansen siger, «om at finde det ekstraordinære og usædvanlige i det ordinære og sædvanlige.» Pointen med at se hverdagen med nye øjne er, at det er med til at sætte spor og ændring i hele vores erfaringsberedskab. Med forundringen indledes en ny begyndelse: Vi spørger til betydningen af ordene og til vores tænkning over egne værdier og liv. Gennem fiktionen og fabulerings-evnen forbindes virkeligheden med en anden mulig fremtid.

En ven af mig var til en konference om bæredygtighed hvor man havde samlet naturvidenskabsfolk og samfundsforskere. Alle var enige om at det der var brug for ikke var viden om klodens tilstand, den kender vi, men nye fortællinger om hvordan man også kan leve. *Social imagination*. Her får vi måske en erkendelse af at være forbundet med noget vigtigt, men måske også noget, der forpligter os på ny?

© norsk LMD

- 1 F. Thorbjørn Hansen, *Kan man undre sig uden ord?*, Aalborg Universitetsforlag, 2014.
- 2 Franco Berardi, *After the Future*, AKT Press, 2011.
- 3 Jakob Jakobsen (red.), *Bidrag til en kritik af den politiske vidensøkonomi*, Nebula, København, 2014. Kan nedlæses fra www.nebulabooks.dk.

PUNKT Ø
GALLERI F 15

31. januar - 15. marts

SIKSI THE NORDIC MIRACLE REVISITED

OLA BILLGREN, MAX BOOK, CECILIA EDEFALK, BRUNO EHRS, BERIT JENSEN
OLAV CHRISTOPHER JENSSEN, LEENA LUOSTARINEN, EVA LÖFDAHL, PER MANING
JUKKA MÄKELÄ, MARIKA MÄKELÄ, INGRID ORFALI, PAUL OSIPOW, HELI REKULA
HÅKAN RHENBERG, NINA ROOS, JOHAN SCOTT, STIG SJÖLUND, SVERRE WYLLER

Kuratorer: Gertrud Sandqvist & John Peter Nilsson

Foredrag
ved kurator
Gertrud
Sandqvist

22. februar
kl. 13.00

PUNKT Ø
GALLERI F 15

Punkt Ø er fyksalgalleri.
for Streetart og driver
Galleri F 15, og MOMENTUM

Alby gård, Jøley
1619 Moss
tlf 69 27 10 33

punkt.no

KRINGKASTINGSORKESTRET JANUAR/FEBRUAR/MARS

Aulaen torsdag 5. februar kl. 19.30

TORS DAGSLIVE - ANDREAS BRANTELID, CELLO
ROKOKKOVARIASJONER, LUZURIAGA, KODÁLY MM.

NRK Store studio onsdag 11. februar kl. 19.30

KLASSISK NÆRKONTAKT - VANNI!
TAN DUN: WATER CONCERTO MED PINQUINS MM

Aulaen torsdag 26. februar kl. 19.30

TORS DAGSLIVE - DENIS BOURIAKOV, FLØYTE
CARL NIELSEN: FLØYTEKONSERT MM

NRK Store studio onsdag 25. mars kl. 19.30

KORK KAMMER - FJOLINIST ANNAR FOLLESÓ & VENNER
FRANZ SCHUBERT: STRYKEKVINTETT I C-DUR MM

Hamar kulturhus torsdag 26. mars kl. 19.30

TORS DAGSLIVE - MUSIKK ETTER SHAKESPEARE
MENDELSSOHN, TSJAJKOVSKIJ, SVENDSEN, THOMAS

Bærum kulturhus torsdag 16. april kl. 19.30

TORS DAGSLIVE
MUSIKK FRA STANLEY KUBRICKS FILMER

2001 A SPACE ODYSSEY, THE SHINING
A CLOCKWORK ORANGE, EYES WIDE SHUT MM.

